

VOKIETIJOS LIETUVIŲ KULTŪROS INSTITUTO BIBLIOTEKA PER- DUOTA BERLYNO VALSTYBINEI BIBLIOTEKAI

Arthur Hermann | C. M. von Weber-Str. 14
D-69245 Bammatal
El. paštas: arthur@jhermann.de

Lietuvių kultūros institutas (*Litauisches Kulturinstitut*, LKI) buvo įsteigtas 1981 m. privačia iniciatyva kaip Vokietijos lietuvių bendruomenės veiklos dalis, norint „išlaikyti, kurti ir skleisti lietuvių tautinę kultūrą“¹. Tuomet Lietuvai esant okupuotai ir pamažu jau išmirštant senajai išeivių kartai, institutas užsibrėžė veiklos tikslus, iš kurių svarbiausi buvo išsaugoti lietuvių palikimą Vokietijoje ir palaikyti ryšius su vokiečių įstaigomis ir asmenimis². Išrinkta instituto valdyba tuoj pat pradėjo perimti asmenines bibliotekas, rinkti archyvinę medžiagą, taip pat numatė kasmet rengti mokslines konferencijas ir skelbti jose skaitytus pranešimus³. Naujai kuriamų bibliotekos ir archyvo pagrindus sudarė Europoje gyvenančių išeivijos veikėjų filosofo dr. Jono Griniaus (1902–1980), kunigo dr. Jono Avižos (1913–1983), teisininko ir diplomato dr. Alberto Geručio (1905–1985) ir kapucinų tėvo Alfonso Bernatonio (1914–1987) palikimas bei išeivijos leidyklų dovanotos knygos.

1983 m. sutikau tvarkyti LKI biblioteką, institutui apmokant tik kelionės išlaidas, nes gyvenu tolokai nuo Hiutenfeldo. Pirma teko rūšiuoti palikimus, atskirti leidinių dubletus, kataloguoti knygas, joms suteikti signatūras ir sudaryti katalogą. Man dirbant Heidelbergo universiteto Teologijos fakulteto bibliotekoje, Heidelbergo universiteto biblioteka sutiko instituto biblioteką priimti į Heidelbergo bibliotekų sistemą ir įtraukti į bendrą katalogą, o 1996 m. sujungus Baden-Viurtembergo, Sarlando ir Saksonijos kraštų mokslinių bibliotekų elektroninius katalogus į bendrą Pietvakarių Vokietijos bibliotekų katalogą (*Südwestdeutscher Bibliotheksverbund*) jame buvo kataloguojamos ir mūsų bibliotekos knygos. Nuo tada visos LKI bibliotekos knygos buvo įtraukiamos ir

1 BARTUSEVIČIUS, Vincas. *Lietuvių kultūros instituto uždaviniai ir darbai*. Lampertheim, 1982, p. 7.

2 LIETUVIŲ KULTŪROS INSTITUTAS. *25 metai*. (Sudarė Vincas Bartusevičius). Lampertheim,

2006, p. 5.

3 LIETUVIŲ KULTŪROS INSTITUTAS. *Sužadavimo darbai – Jahrestagung*. Lampertheim, 1985–2010.

į Karlsrujės bibliotekos sudarytą virtualųjį katalogą (*Karlsruher Virtueller Katalog*), kuris jungia *viso pasaulio* svarbiausius elektroninius katalogus. Taip biblioteka tapo prieinama kiekvienam pasaulio asmeniui, norinčiam čia tiesiogiai arba per kitas bibliotekas užsisakyti knygų.

LKI biblioteka pradėjo veikti gana vargingomis sąlygomis, gavusi du mažus kambarius Renhofo pilyje, kurioje tuomet buvo įkurta ir Vasario 16-osios gimnazijos mokinių bendrabučiai bei bendruomenės buveinė. Bendruomenės ir instituto kambariai nenukentėjo per 1984 m. pilies gaisrą. Pilį atstačius 1989 m. institutui buvo suteikti penki bibliotekai ir archyvui tinkami kambariai, kuriuos reikėjo tik įsirengti. Iš pradžių darbas bibliotekoje buvo sudėtingas, nes institutas neturėjo savo kopijavimo aparato ir kompiuterio, todėl man kas antrą savaitę iš Heidelbergo po darbo čia atvykus tekdavo vežtis atrinktas knygas į darbovietę Heidelberge ir ten jas kataloguoti. Įsigijus kopijavimo aparatą, jau nereikėjo gabenti knygų, užteko nusikopijuoti tik jų antraštinius lapus, o institutui 2005 m. įsigijus kompiuterį galėjome tiesiogiai dirbti *Südwestverbund* sistemoje.

Iš pradžių instituto bibliotekos knygų daugumą sudarė išeivių pokarinė literatūra ir Lietuvoje maždaug nuo 1960 m. išleisti leidiniai. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, greitai daugėjo iš Lietuvos siunčiamų knygų. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos prašymu institutas 1994 m. perdavė jai 800 išeivijos knygų dubletų. Taip pat jai perleista prof. Antano Maceinos 4 000 knygų asmeninė biblioteka. Savo ruožtu Martyno Mažvydo nacionalinė biblioteka prižadėjo siųsti mums reikalingų svarbesnių Lietuvoje išleistų žurnalų ir kitų leidinių. Panašūs susitarimai pasikeisti leidiniais buvo sudaryti ir su kitomis Lietuvos institucijomis. Deja, brangstant pašto įkainiams ir Lietuvos bibliotekoms trūkstant valstybinių lėšų, vis mažiau sulaukdavome pageidaujama knygų. Kurį laiką patys užsisakydavome naujų leidinių Lietuvos knygynuose, nes dar iki 2004 m. Federalinė Vokietijos vyriausybė šiek tiek paremdavo Vokietijos lietuvių bendruomenės kultūrinę veiklą, taip pat ir mūsų institutą.

Po 2004 m. pasinaudojome galimybe gauti knygų iš Lietuvos tautinių mažumų ir išeivijos departamento, vėliau iš Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos finansuojamo projekto „Lituanistika pasaulio universitetuose“. Biblioteka ir toliau rinko įvairų palikimą. Taip perėmėme Vasario 16-osios gimnazijos mokytojos Hertos Motgabienės, kunigo Alfredo Franckaičio (Alfred Franzkeit, 1921–2013), prof. Gerhardo Bauerio (Gerhard Bauer, 1940–2012) palikimą, be to, ir aš perdaviau savo asmeninę biblioteką. Tad iki 2013 m. bibliotekos rinkinys augo gana sparčiai. 2015 m. *Südwestverbund* bibliotekų statistika pažymėjo, kad jau turėjome beveik 12 000 knygų ir 564 periodinius leidinius. Bet po 2013

metų institutui labai sumažėjo bet kokia bendruomenės parama ir iš Lietuvos tesulaukiama tik vienos kitos dovanos bibliotekai.

Nepaisant visų pastangų didinti LKI bibliotekos fondus, jų paklausa visą laiką buvo labai maža. Kasmet išduotų knygų vidurkis tesiekdavo tik apie 50 vietų, tik 2014 m. paskolintos 107 knygos vienos doktorantės ir vienos docentės iš Heidelbergo universiteto poreikiams – joms tas knygas pats nuveždavau. Neišsipildė viltys, kad, Vokietijoje sparčiai daugėjant naujų ateivių iš Lietuvos ir Europos universitetuose studijuojant jau tūkstančiams lietuvių studentų, didės mūsų bibliotekos paklausa. Bibliotekai esant mažame kaime, čia tik retkarčiais apsilanko jos vartotojai.

Mažas paskolintų knygų skaičius ir institutui vis mažėjanti parama vertė bibliotekininką ir LKI valdybą jau kurį laiką svarstyti klausimą dėl bibliotekos ateities. Man 2008 m. išėjus į pensiją ir vėliau pradėjus negaluoti, kilo problema, kas perims tvarkyti biblioteką, ypač dėl to, kad, norint priklausyti Vokietijos mokslinių bibliotekų tinklui, bibliotekai vadovauti tegali tik kvalifikuotas bibliotekininkas, sugebąs kataloguoti pagal Vokietijoje galiojančias katalogavimo nuostatas. Nebuvo vilties surasti asmenį, kuris apsiimtų dirbti be užmokesčio. O jei biblioteka bus palikta be priežiūros, anksčiau ar vėliau ji išsisklaidys, kaip dažnai įvyksta išėivijoje. Pradėjome svarstyti galimybę perleisti mūsų biblioteką vienai iš Vidurio ir Rytų Europai specializuotų bibliotekų. Joms priklauso Herderio institutas Marburge, Šiaurės rytų kraštų institutas (*Nordost-Institut*) Liuneburge, kuris tyrinėja vokiečių istoriją ir kultūrą Šiaurės ir Rytų Europoje, Prūsijos kultūros paveldo valstybinė biblioteka Berlyne ir Greifsvaldo universiteto biblioteka, kuri dėl šiame universitete veikiančio Baltistikos instituto gausna lėšų baltistikos leidiniams įsigyti. Tačiau tuo laiku Greifsvaldo universitetas jau svarstė galimybę išvis panaikinti Baltistikos institutą, o ir biblioteka nedaug buvo nuveikusi komplektuojant baltistikos literatūrą. Herderio institutas neturėjo vietos, Šiaurės rytų kraštų instituto biblioteka dar nebuvo įtraukta į bendrąjį Vokietijos katalogų tinklą, tad liko tik Prūsijos kultūros paveldo valstybinė biblioteka, turinti ne tik specialų Rytų Europos skyrių, bet ir dar nuo Prūsijos valstybės laikų nemažai vertingų lituanistinių leidinių. Be to, Berlyno Humboldtų universitete jau veikia baltistikos docentūra ir šiuo laiku ten dedamos pastangos įrengti baltistikos katedrą.

Docentės habil. dr. Christiane'ės Schiller tarpininkavimu Berlyno valstybinė biblioteka labai greitai reagavo į mūsų pasiūlymą perimti bibliotekos rinkinį. Jos vadovai pažadėjo visas šioje bibliotekoje nesančias knygas ir periodinius leidinius įtraukti į savo fondus pažymint, kad juos perleido Lietuvių kultūros institutas, o jau turimas knygas perduoti kitoms bibliotekoms. Šį pasiūlymą

svarstė Lietuvių kultūros instituto valdyba, jai galutinai pritarė Bendruomenės valdyba ir taryba. Į Hiutenfeldą 2016 m. gruodžio 12 d. atvykęs Berlyno valstybinės bibliotekos Rytų Europos skyriaus direktorius Olafas Hamannas ir instituto vedėjas dr. Vincas Bartusevičius pasirašė dovanojimo ir perėmimo sutartį. Jau kitą dieną speciali transporto firma pergabeno instituto biblioteką į Berlyną ir ją ten sudėjo į lentynas. Dvi paskirtos darbuotojos patikrins visas knygas, ar jas turi Berlyno valstybinė biblioteka, o mūsų bibliotekoje sukurti knygų įrašai bus perimti iš *Südwestverbund* katalogo ir perkelti į šios bibliotekos elektroninį katalogą.

Baigdamas mūsų bibliotekos gyvavimo trumpą aprašymą norėčiau pasvarstyti, ar išieivijai išvis prasminga steigti ilgalaikius institutus, bibliotekas ar archyvus, nesugebant jų išlaikyti patiems ir sudaryti reikiamų sąlygų platesnei jų veiklai. Patį instituto įsteigimą anuometinėmis sąlygomis dar galima vertinti pozityviai, nes tuomet vien tik išieivija galėjo tokius tikslus įgyvendinti. Bet šiandien, Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir Lietuvos valstybei sustiprėjus, tokie kasdieninius reikalus peržengiantys išieivijos sprendimai būtų savo galimybių pervertinimas. Tik valstybė gali išlaikyti didesnes institucijas ir garantuoti jų tąsą. Veikla visuomeniniais pagrindais, kuria grindžiama išieivių organizacijų egzistencija, niekada negali atstoti profesionalaus mokamo darbo. Išieivijos atstovai nelabai susigauo valstybiniuose reikaluose, o valstybės valdininkai pasiklysta didelėse išieivių užgaidose. Taip 2006 m., kai mūsų institutas minėjo 25 metų sukaktį, Vokietijos lietuvių bendruomenė ir Lietuvos institucijos intensyviai svarstė galimybes koordinuoti išieivijos ir Lietuvos valstybės interesus. Šių svarstymų rezultatas – Hiutenfelde įsteigtas Europos lietuvių kultūros centras (ELKC), kurio išlaikymą garantavo Lietuvos Respublikos Seimas, o jam buveinę suteikė Vokietijos lietuvių bendruomenė. Centras turėjo paremti ir LKI veiklą. Bet jau kitais metais šis sprendimas buvo atšauktas kaip Seimo kompetencijų pažeidimas. Tai tik vienas iš pavyzdžių, kad abiejų pusių geri norai dar nereiškia teigiamų sprendimų.

Per trisdešimt ketverius Lietuvių kultūros instituto bibliotekos gyvavimo metus daug nuveikė ne tik LKI valdyba ir bibliotekininkas, bet ir padėjėjai Liudas Kairys bei Gintarė Malinauskaitė (jie tvarkė žurnalus), todėl šios bibliotekos uždarymas yra visiems skaudus, nors pasiekta daugiau, nei leido išieivių sąlygos. Kita vertus, jaučiame palengvėjimą laiku užbaigiant beviltišką darbą, kurio niekas nenorėjo tęsti, ir raminantis, kad instituto bibliotekos fondai, patekę į vieną iš didžiausių Vokietijos bibliotekų, liks prieinami visiems vartotojams. Be abejo, Berlyno valstybinė biblioteka sugebės kur kas geriau gausinti lituanistinius rinkinius, nei tai galėjo atlikti Lietuvių kultūros institutas.

Arthur Hermann

Zusammenfassung

Das Litauische Kulturinstitut (LKI) wurde 1981 auf Initiative einiger litauischen Gelehrten als eine Einrichtung der Litauischen Gemeinschaft in Deutschland (VLB) gegründet mit dem Ziel, die deutsch-litauische Zusammenarbeit zu fördern und die Erhaltung des litauischen Kulturguts in Deutschland zu sichern. Den Grundstock der entstehenden Bibliothek im Jahr 1983 bildeten mehrere Nachlässe litauischer Kollektionäre. Die ehrenamtliche Leitung der Bibliothek übernahm Diplom-Bibliothekar Arthur Hermann, der hauptberuflich in der Bibliothek der Theologischen Fakultät an der Universität Heidelberg arbeitete. Die Universitätsbibliothek Heidelberg erteilte bald ihre Zustimmung, die Bibliothek des LKI in das Heidelberger Bibliothekssystem aufzunehmen und die Titelaufnahmen im Heidelberger Gesamtkatalog zu verzeichnen. Nach der Gründung des Südwestdeutschen Bibliotheksverbundes 1996 gehörte ihm auch die LKI-Bibliothek an, so dass deren Bestand sowohl im Online-Katalog des Verbundes als auch im Karlsruher Virtuellen Katalog ausgewiesen war.

Als Litauen nach der politischen Wende 1990/1991 die Eigenständigkeit wieder erlangte, bemühte sich die LKI-Bibliothek um Büchertausch mit Bibliotheken in Litauen. In der Folgezeit übergab sie ihre gesammelten Doppelexemplare der Exilschriften an die Nationalbibliothek in Vilnius und erhielt dafür die Zusage, sie mit wichtigen litauischen Neuerscheinungen regelmäßig zu beliefern. Auch mit anderen Bibliotheken in Litauen wurde Büchertausch vereinbart. Im geringen Umfang bestellte die LKI-Bibliothek Bücher auch über den Buchhandel in Litauen. Etliche Jahre konnte sie auch Bücher über das litauische Departement für Minderheiten und Exillitauer beziehen, später wurde sie vom Fonds zur Unterstützung lituanistischer Einrichtungen im Ausland gefördert. Dadurch konnte vor allem der Buchbestand über litauische Geschichte, Literatur und Sprache wesentlich erweitert werden. Im Jahr 2015 besaß die LKI-Bibliothek fast 12 000 katalogisierte Monographien und 564 Zeitschriften.

Aber nach 2013 blieb die Unterstützung aus Litauen fast gänzlich aus und auch die VLB war nicht mehr in der Lage, die Bibliothek weiterhin zu fördern. Die Zahl der ausgeliehenen Bände blieb weiterhin recht niedrig, nur in einigen Jahren betrug sie mehr als 100 Einheiten. Die Erwartung, dass die zahlreiche Zuwanderung der Litauer nach Deutschland und die steigende Zahl litauischer Studenten an deutschen und europäischen Universitäten die Nachfrage nach litauischsprachigen Literatur erhöht, hat sich nicht bestätigt. Als der Bibliothekar nach einer schwereren Erkrankung seine Arbeit 2015 aufgab, musste die Leitung des LKI eine Entscheidung über das weitere Schicksal der Bibliothek fällen. Da es sich keine Fachkraft für eine ehrenamt-

liche Betreuung der Bibliothek fand, wurde beschlossen, die Bibliothek einer größeren Spezialbibliothek zu überlassen. Die Staatsbibliothek Berlin / Preußischer Kulturbesitz (SBB PK), die seit altersher umfangreiche Bestände an Lituanistik besitzt und eine Ost-europa-Abteilung führt, erklärte sich bereit, die LKI-Bibliothek als Schenkung zu übernehmen und diejenigen Bücher, die die SBB nicht besitzt, ihrem Bestand einzugliedern, die übrigen dagegen anderen Fachbibliotheken anzubieten. In jedes Buch wird ein Hinweis auf seine Provenienz angebracht. Nachdem der Vorstand und der Rat der VLB die Genehmigung einer Schenkung erteilt hatte, wurde am 13.12.2016 die LKI-Bibliothek nach Berlin abtransportiert. Damit besitzt die SBB die größte lituanistische Sammlung in Europa außerhalb Litauens. Als eine der größten Bibliotheken Deutschlands wird die SBB zweifellos in der Lage sein, diese Sammlung kontinuierlich auszubauen.

Įteikta 2017 m. sausio 24 d.

„Knygotyros“ redkolegijos informacija apie autorių

Arthuras Hermannas gimė 1944 m. Lietuvos vokiečių šeimoje Kaune, į Vokietiją persikėlė 1958 m. Hiutenfelde 1959–1966 m. lankė Vasario 16-osios gimnaziją, Miuncheno universitete 1966–1971 m. studijavo Rytų Europos istoriją ir bibliotekininkystę, įgijo diplomuoto bibliotekininko laipsnį. 1971–2003 m. buvo trijų Heidelbergo universiteto teologijos seminarų bibliotekų vadovas, 2003–2008 m. – Heidelbergo universiteto Teologijos fakulteto suvienytos bibliotekos vedėjas. Profesinę veiklą baigė 2008 m. Visuomeniniai pagrindais 1983–2015 m. buvo Lietuvių kultūros instituto bibliotekos vadovas. Nuo 1993 m. kartu su kitais vokiečių kalba rengia ir leidžia metraštį apie lietuvių ir vokiečių santykius „Annaberger Annalen“. Tiria ir daugiausia vokiečių kalba skelbia darbus apie vokiečių ir lietuvių santykius. Lietuvoje išleistas straipsnių rinkinys *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė* (2000). Apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Didžioju kryžiumi (2004).

Arthuro Hermanno publikacijos apie Lietuvių kultūros instituto biblioteką

1. Bibliothek des Litauischen Kulturinstituts. In *Arbeitsgemeinschaft der Bibliotheken und Dokumentationsstellen der Ost-, Ostmittel- und Südosteuropaforschung, Referate und Berichte der 17. ABDOS-Tagung*, 1988.

2. 20 metų Lietuvių kultūros institutui. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2001, nr. 1, p. 239–254.

3. Vokietijos Lietuvių kultūros instituto biblioteka. *Knygotyra*, 2004, t. 47, p. 277–289.

4. Lietuvių kultūros instituto biblioteka ir metraštis „Annaberger Annalen“. Iš *Lietuvių pėdsakai Vokietijoje – Litauische Spuren in Deutschland*. Lampertheim: Litauisches Kulturinstitut, 2009, p. 117–124 (lietuviškai ir vokiškai).

5. Reti išsivijios spaudiniai Lietuvių kultūros instituto bibliotekoje. *Knygotyra*, 2011, t. 56, p. 287–294.